

בעזרת השם יתברך

קונטרס

שער הצדקה מאגרת התשובה

לרבינו יונה ז"ל

עם

פתשגן הכתב

משנה הלכות

ברוקלין נוא יארק
שנת תש"ס לפ"ק

ספר

אגרת התשובה

לרבינו יונה ז"ל

עם

פתשגן הכתב משנה הלכות

אשר חנן ה' את עבדו מקיס מעפר דל

מנשה הקטן

אבדק"ק אונגוואר וראש ישיבת בית שערים בברוקלין נוא יארק
בן לאאמו"ר הקדוש חסיד ועניו מרן ר' אליעזר זאב
שנהרג ונשרף עקה"ש הי"ד

ירצא לאור ע"י

מכון משנה הלכות גדולות

שנת

אגרת להתשובה מרבינו יונה
ה'תשמ"ח

כתות אין מקבלות פני השכינה ואלו הן, כת לצים, כת חנפים, כת שקרנים, כת מספרי לשון הרע.

(נד) ויזהר אדם שלא ידבר אחד בפה ואחד בלב, שנאמר נצור לשונך מרע ושפתך מדבר מרמה. ויזהר אדם מן הרכילות, שנאמר (ויקרא י"ט ט"ז) לא תלך רכיל בעמך.

(נה) וחייב אדם שיהא רחמני ולא יהא צר עין.

מקבלי לשה"ר, דאם לא יהי' מי שיקבל לא יספר, וגם כי הוא איסור לעצמו.

מדבר מרמה, שמרמה את חברו בדברו או לשלום ושבע תרעבות בלבו: ומן הרכילות, ואמר הולך רכיל ומגלה.

שיהא רחמני ולא יהא צר עין, כלומר מי שהוא רחמני ומרחם על הבריות ממילא א"א להיות צר עין.

שקרנים כת חנפים כת מספרי לשה"ר, עיין שע"ת לרבינו ש"ג ד' כתות והוא באות קע"ז לציון ידידי הגרצ"ז שליט"א. ודע דיש לפעמים שכל אלו מותרים ואמרו ז"ל (מגילה כ"ח) כל לינוותא אסירא בר מלינוותא דע"ז דשריא, וגם לכת החנופין אמרו ז"ל ג' שמות להחניף להם אשמו משום שלום בית, בעל חובו שלא ילחצו, ותלמיד לרבו שילמדנו תורה ומצוות, עיין אורחות נדיקים (שער החנופה) ובראשית חכמה (שער הקדושה פ"ב). ובראשית חכמה הוסיף דמלוא להחניף גם לחבירו שהוא סבור שימשוך אותו ללמוד תורה ולקיים המצוות ואם יבא עליו צנעם לא ישמע, ועיין דרך ישרה על א"ת להרא"ש אות ב', ובס"ח משמע דלתלמיד אסור להחניף וי"ע. גם לספר לשה"ר יש שמותר כמבואר בירושלמי דמותר לספר לשה"ר על בעלי מחלוקת בקרית ועדתו ודו"ק.

(נד) ומ"ש ויזהר אדם שלא ידבר אחד בפה ואחד בלב (ב"מ מ"ט א') ובשע"ת ש"ג אות קפ"ז וצירושלמי ב"מ פ"ד ה"ז דברים אין בהם משום מחוסרי אמנה אם יחזור מדבריו ובלבד שיהא אומר צפה וגומר בדעת, וע"ז אמרו ודובר בלבדו ומעשה דר"ט יוכיח שגמר בדעתו בעת התפלה למכור חפץ ולא רצה לקבל יותר שמאז אחר לו העכו"ם גמר בדעתו. ובשנטי י"ה כתוב לאמר (בראשית ל"ז ד') ולא יכלו דברו לשלום ופרש"י מתוך גנותם למדנו שבהם שלא דברו אחת צפה ואחת בלבד.

(נה) ומ"ש וחייב אדם שיהא רחמני ולא יהא צר עין, הנה הם שני דברים שיהא רחמני הוא מה דכתיב ה' ה' א"ל רחום וחנון, ובגמ' ר"ה (י"ז ע"ב) ויעבור ה'

לא תאמץ ולא תקפוץ, הם תרי לאוין, ואמרו עין רואה ולב תומד וכלי מעשיו גומרים. ולכן לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ירך. ○

על פניו ויקרא א"ר יוחנן אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו מלמד שנחטף הקב"ה כשליח נצור והראה לו למה שדר תפלה אמר לו כל זמן שישראל חוטאין יעשו לפני כסדר הזה ואני מוחל להם ה' ה' אני הוא קודם שיחטא האדם ואני הוא לאחר שיחטא האדם ויעשה תשובה א"ל רחום וחנון אמר רב יהודה ברית כרותה לי"ג מדות שאין חוזרות ריקס שנאמר הנה אנכי כורת ברית, ופרש"י ה' ה' מדת רחמים אני מרחם קודם שיחטא ואני מרחם אחר שיחטא אם ישוב, ועיין תוס' שם ד"ה שלש עשרה אומר ר"ת דשני שמות הראשונים הם שני מדות כדאמרין הכא אני ה' קודם שיחטא לרחם עליו ואני מרחם לאחר שיחטא אם ישוב ה' מדת הרחמים הוא ולא כאלקים שהוא מדת הדין ע"ש. ועיין הג"ה הכי איחא בפסיקתא כו' על שם מלכותו ואותו כנוי מדת רחמים הוא רחום גם הוא מדת רחמים ולא כמדת ה' כי הרחמים חלוקים כדאמרין הכא קודם תשובה ואחר תשובה וחנון גם הוא מענין אחר כי מדת רחמים הוא שלא צעת צרה כי בטרם תגיע הצרה הוא מרחם שלא תבוא אבל חנון הוא חונן צעת הדחק לגאול הצועק וגם הוא מתנת חנם כו' ע"ש.

ראמרו ז"ל והלכת בדרכיו הדבק במדותיו מה הוא רחום אף אתה היה רחום מה הוא חנון אף אתה היה חנון, ובגמ' ב"ב (י' ע"א) שאל טורנוסרופוס הרשע את ר"ע אם חלקים אוהב עניים מפני מה אינם מפרנסים א"ל מפני שניזול אנו בהן מדינה ○ של גיהנם א"ל אדרבה זו שמחייבתן א"ל אמשול לך משל למלך שכעס על עבדו וחבשו בבית האסורים וזו עליו שלא להאכילו ושלא להשקותו והלך אדם אחד והאכילו והשקהו כששמע המלך לא כועס עליו ואחם קרוין עבדים וכו' ואמר ליה ר"ע אמשול לך משל למלך בשר ודם שכעס על בנו והלך אדם והאכילו והשקהו לאו דורון משגר ואין קרוין בנים למקום וכו' עד וקאמר והלא פרום לרעב לחמך. ולכן קאמר וחייב אדם שיהא רחמני, ולא יאמר כשאלת טורנוסרופוס הרשע אם ה' אוהב עניים מפני מה אינם מפרנסים, אלא הוי רחום בין קודם שחטא ובין לאחר שחטא, ולכן ממילא ○ ולא יהא צר עין שהרי הקב"ה נותן לחם לכל בשר ולא תהא צר עין לומר שאין לרחם עליו ח"ו. ועיין שם ב"ב (ט' ע"ב) ואמר רבי יוחנן כל הנותן פרוטה לעני מתצרך בשש ברכות והמפייסו מתצרך ב"א והבן.

(נו) ויזהר אדם מן הגאווה ומגסות הרוח, כי כל אדם שיש בו גסות הרוח וגאווה הוא תועבה לפני המקום.

ויזהר מן הגאווה ומגסות הרוח. הגאווה היא מדה מגונה מאד ומתועבת להשייט. וגסות הרוח הוא

או יאמר וחיז שיהא רחמני, וממילא כיון שיהא רחמני ירחם על כל בריותיו ולא יהא נר עין, דלרת עין בא ממדת אכזריות שיש בו. ובגמ' צינה (ל"ב ע"ב) ואמר רב נתן בר אבא אמר רב עתירי צבל יורדי גיהנם הם כי הא דשבתאי בר מרינוס איקלע לצבל צעא מינייהו עסקא ולא יהבו ליה מזוני מיון נמי לא זינוהו אמר הני מערב רב קא אחי דכתיב ונתן לך רחמים ורחמך כל המרחם על הבריות צידוע שהוא מזרעו של אברהם אבינו, וכל מי שאינו מרחם על הבריות צידוע שאינו מזרעו של א"א, ופרש"י יורדי גיהנם הן שאינן מרחמין לעשות נדקה ונתן לך רחמים שתרחם על הבריות כאשר נשבע לאבותיך מי שיש לו רחמים מזרעו של אבות.

(נו) ומ"ש ויזהר אדם מן הגאווה ומגסות הרוח וכו' וכתב בדבר האגרת גאווה נקראת מתגאה בלא טעם וע"ז נאמר תועבת ה' כל גבה לב ועל גסות הרוח מביא לבלתי רום לבבו מאחיו ולא ידענא פירוש. ומ"ש בשע"ת ש"ג ל"ד הוזהרנו בזה להסיר מנפשנו מדת הגאווה ושלא יתגאה הגדול על הקטן, וכי ולכאורה משם משמע להיפוך דגדול המתגאה על הקטן יש לו על מה להתגאות ואפ"ה אל יתגאה. ואולי י"ל דהגאווה הוא שהוא מתגאה שהוא מרגיש בעצמו גדול מאחרים כאילו עושה עצמו אלוה, ולכן אמרו כל המתגאה כאילו עובד עו"כ שהוא עושה עצמו אלוה ח"ו, אבל גסות הרוח הוא מי שידוע בעצמו שאינו ראוי אבל לגביה אחרינה הוא גדול. וז"ש תועבת ה' כל גבה לב שהוא אדם שמתגאה עצמו שהוא גבה לב מכל אדם. ועל מי שידוע שאינו גבה לב אבל הוא עכ"פ גדול מאחיו ע"ז נאמר לבלתי רום לבבו מאחיו שהוא בעצמו אינו רם וגבוה אלא שהוא גסות הרוח שהוא גדול מעל הקטן וזה גסות הרוח. והטעם דלאחר שירום לבבו ושכחת את ה' אלקיך יהי ס"ל שהוא בעצמו הוא גאה.

ובאורחות חיים להרא"ש ז"ל, ואלה הדברים שיזהר בהם לסור ממוקשי מות ולאור בלור החיים להתרחק מן הגאווה בתכלית הריחוק. וכתבנו שם בס"ד ורבינו התחיל להתרחק מן הגאווה בתכלית הריחוק וכו' כי כל המתגאה כאילו עובד עבודה

ג"כ ענין של גאווה והגאווה אפשר כלכו ולא יראה לאחרים. וגסות הרוח מה שקורין "ער בלאזט פון ויך".

שנאמר (משלי ט"ז ה') תועבת ה' כל גבה לב, ונאמר (דברים י"ז כ') לבלתי רום לבבו מאחיו, ונאמר (שם ח' י"ד) ורם לבבך ושכחת את ה' אלקיך.

(נז) ויזהר אדם שלא ישנא את חבירו, שנאמר (ויקרא י"ט י"ז) לא תשנא את אחיך בלבבך, ואמרו רז"ל

כוכבים ולא ידבק בידך מאומה אפיו כ"ש ולכן יתרחק בתכלית הריחוק. וכן מן השקר והכזב וכן מן הרכילות וכן מן הכעס לכאורה משמע דאכולהו קאי שצריך להתרחק מהן בתכלית הריחוק ולא מצינו כן, עיין אבות פ"ה מ"א קשה לנעוץ ונוח לרעות חסיד וכתב התו"ט אבל שלא יכעוס כלל לא נמצא בשום דעה כי מי לנו גדול בענוה יותר ממשה רבינו ע"ה ונאמר בו ויקנוף משה. גדולה מזו הדבק במדותיו וכתב צ"ה קשה לנעוץ ונוח לרעות וכל מקום דכתיב חרון אף עשה רושם וא"כ אין זה מן המדה לכאורה ונקרא ארך אפים ורצ חסד. גם בחגיפה יש שמוחל להחניף לרשעים בעוה"ז (סוטה מ"א ע"ב), ועיין רמ"א יו"ד ס' קנ"ו ס"א וצפ"ת, ומותר להחניף לתלמידו ותלמיד לרבו. ולענין שקר נמי איכא מידי דמשני דדיבוריהו במסכת וצפוריא ומשום שלום בית. וכן מן הליצנות נמי איכא ע"ז דליצנותא מותר בה, וכן מן הרכילות ומותר על צעלי מחלוקת לדבר.

ורולי דמסתפינא הי' אפ"ל דכאן מיירי במי שנכשל בה כזר ופי' לסור ממוקשי מות היינו שכזר נפל במוקשי מות ורואה לסור מהם ע"ד סור מרע, וגם קרא דתוכחת חכם מקור חיים יש לפרש כן דכשהחכם רואה אותו עובר ונופל במוקשי מות החכם מוכיחו וזה תוכחת חכם מקור חיים לסור ממוקשי מות, וכה"ג כיון שכזר נכשל בה צריך להתרחק בה בתכלית הריחוק וכמשל הקדמוני ממקל שנתעסק לזד אחד שצריך לעקמו לזד שני ע"מ לישרו ולכן צלל הני צריך להתרחק בתכלית הריחוק. וזה מובן מה שאמרו בסוטה ה' ת"ח צריך משמינית שבמינית ל"ל דהתם שלא חטא מעולם אבל מי שחטא כזר צריך זהירות יתירה ודו"ק.

(נז) ויזהר אדם שלא ישנא את חבירו וכו', ערכין ט"ז ע"א אמרו בשנאה שכלל הכחוש מדבר, וצרמז"ס פ"ו ה"ה ממדע כתב וז"ל והמכה את חבירו והמחרפו אע"פ שאינו ראוי אינו עובר בלא תשנא ע"ש, ולכן אם הראה לו השנאה

(יומא ט' ע"ב) בית שני שהיה בהם תורה ומעשים טובים מפני מה חרב מפני שנאת חנם שהיתה ביניהם, ששנאת חנם מביא לידי כל עבירות שבתורה. ואמרו רז"ל בספרי, ואהבת לרעך כמוך

שנאת חנם וכו'. פי' בין לומדי התורה, דברשעים פיזור נאה להם ונאה לעולם, אבל בת"ח וצדיקים כינוס נאה להם ונאה לעולם, וכיון ששונאים זל"ז א"א שיחבסו יחד, ונמצא לקה מדה"ד ומביא לידי כל עבירות שבתורה.

אינו עובר על לאו ולא תשנא בלבדך לדעת הרמב"ם ז"ל. ומיהו מלשון רבינו כאן שכתב ויזהר אדם שלא ישנא את חבירו ולא כתב בלבדך משמע דס"ל בכל אופן עובר על לא תשנא, וגם מהרש"י שמציא מצית שני שהי' בהם תורה ומע"ט מפני מה חרב מפני שנאת חנם שהיתה ביניהם, משמע פשוט דכוונתו אשנאה גלויה ולא בלבד, ועיין קהלות יעקב ח"י סי' נ"ד גם הרמב"ן חולק על הרמב"ם ז"ל, ובשע"ת ש"ג אות ל"ב הוזהרנו להסיר מנפשנו מדת השנאה והא מדה מעוללת פשעים רבים וכו' ע"ש, משמע נמי דבכל שנאה הכתוב מדבר.

ומ"ש רבינו ואמרו רז"ל בספרי ואהבת לרעך כמוך זה כלל גדול בתורה שע"י אהבת חברים והשלום מקיימין ישראל את התורה, הנה בגמ' ואהבת לרעך כמוך מה דעלך סניא לחברך לא תעביד, ומשמע דסגי כמוך, ואדרכה הרי אמרו חייך קודמין לחיי חברך א"כ ליכא כמוך ג"כ ודו"ק.

והנראה דכ"ד דהני תרי מילי נינהו, דאיתא בת"כ והוצא בצעה"ט עה"ת בראשית עה"פ ואהבת לרעך כמוך אר"ע זה כלל גדול בתורה בן עזאי אומר זה ספר תולדות אדם גדול יותר פי' אסיפיה דקרא קאי בדמות אלקים עשה אותו דמקרא דר"ע לא שמעיין אלא דעלך סני לחברך לא תעביד וצא בן עזאי ואמר שאף אם הוא אינו חושש לכבוד עצמו יש לו לחוש לכבוד חבירו לפי שרואה דמות חבירו ואינו רואה דמות עצמו, ולזה אמר שמקרא זה כולל יותר ממקרא דואהבת לרעך כמוך ע"ש. ואמר שיהיה אדם שלא ישנא את חבירו והוא בכלל סור מרע, אבל לאחר שיסיר השנאה לא די בזה שלא יטור השנאה ולא יקום אלא יקיים בפועל ואהבת לרעך כמוך. ועיין סה"מ להרמב"ם ל"ח ש"ב וסמ"ג לאוין ה' וסמ"ק מצוה י"ז שלא לשנא וכו' ואינו בכלל ואהבת, ועיין יראים סי' ל"ט ועיין שו"ת משנה הלכות ח"ו סי' כ"ז וסמ"ה מצוה רל"ח.

בהמנע מן הטוב, פי' שהאדם ימנע עצמו מלעשות טוב, יחשוך עצמו מלעשות ישר וצדק ולא יבינו, רעתו רעה וחטאתו כבדה מאד: ועון המעלים עיניו מן העני קשה מן הגזל, נראה כי הגזל מחבירו ממון הקב"ה משלם לו להגזול מה שגזלו, אבל המעלים עיניו מן העני אין מי שישלם שהרי מן השמים נגזר עליו שיחפרנס מבני אדם, ואם לא יתן לו הרי ימות ברעב, וכמעשה דנחום איש גמזו, וכללו על אנשי סדום, שהגם

זה כלל גדול בתורה, שע"י אהבת חברים והשלום מקיימין ישראל את התורה.

יום ג'

נח) רבים חושבים כי לא תאבד הנפש בהמנע מן הטוב ובחשוך מן היושר, ולא ידעו ולא יבינו כי המעלים עין מן הצדקה רעתו רבה וחטאתו כבדה מאד, אמנם הגזל מהעבירות החמורות, ועון המעלים עיניו מן העני קשה מן הגזל, שנאמר (יחזקאל ט"ז מ"ט) הנה זה היה עון סדום אחותך גאון שבעת לחם ושלוח השקט היה לה ולבנותיה ויד עני

ומ"ש שע"י אהבת חברים והשלום מקיימין ישראל את התורה, כוונתו דתרי"ג מצוות נאמרו למשה מסיני וכל אדם מישראל מחויב בכל התרי"ג מצוות, וכל שלא יקיים אחת מהם ח"ו יתגלגל שנית ויצא לעוה"ז לתקן מצוה זו, ופשוט דאין צאד לקיים כל התרי"ג מצוות הן מצד המציאות וצד פרט בזמן הזה והן מצד החיוב שהרבה מצוות כהנים יכולין לקיים ולא ישראל והרבה מצוות בלויים ונשים וכיוצא בו והדברים מפורסמים, עיין חרדים ועוד הרבה מן המפרשים. ומיהו כל זמן שיש אהבה בישראל ומקיים המצוה צדק כל ישראל, כל אחד לפי יכולתו הו"ל כשותפות שקיי"ל שותף מה שעשה חולקים עם הריות, וכשאין אהבה אז אין לו חלק בו, ומה"ט צד"ך שונא לא יתפלל ואינו מוסיף והבן. וז"ש רבינו שע"י אהבת חברים והשלום מקיימין ישראל את התורה, ופי' זה כלל גדול בתורה בדרך פשוטו של מקרא. ומה"ט תקנו לומר קודם כל מצוה צדק כל ישראל וקודם התפלה הריני מקבל עלי מצוות ואהבת לרעך כמוך.

נח) ומ"ש רבינו רבים חושבים וכו' הנה כתב דעון המעלים עיניו מן הצדקה קשה מן הגזל, י"ל דהנה אמרו ז"ל כל הגזל את חבירו שוה פרוטה באילו גזל נשמתו ממנו (צ"ק קי"ט), ומיהו בגמ' מענית (כ"א ע"א) אמרו לו תלמידיו לנחום איש גמזו מאחר שצדיק גמור אמה למה עלתה לך כך [שהי' קומא משתי עיניו

ואביון לא החזיקה. אע"פ שהיו אנשי סדום אנשי חמס, כמו שנאמר (בראשית י"ג) ואנשי סדום רעים וחטאים — בממונם, שם הכתוב ראש עונם אשר לא החזיקו יד עני ואביון. ונאמר (דברים ט"ו ט') השמר לך פן דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמיטה ורעה עיניך באחיך

שנתנו לעני מטבע אבל לא החזיקו אותו. שלא נחנו לו לחם לאכול ומת ברעב. וקראו התורה בליעל (ע"ן א"ע) שהוא שלא יעל ולא יגאל ולא יחיו. והרי כאילו ע"כ דב"נ נהרג אפחות משו"פ ומניחים הכסף שלהם לעבוד ע"ז.

וגידם משתי ידיו קיטע משתי רגליו וכל גופו מלא שחין והיה מוטל בצית רעוע ורגליו מוטות מונחין בספסלין של מים כדי שלא יעלו עליו נמלים] אמר להם בניי אני גרמתי לעצמי שפעם אחת הייתי מהלך בדרך לבית חמי והיה עמי משוי ג' חמורים אחד של מאכל ואחד של משתה ואחד של מיני מגדים, בא עני אחד ועמד לי בדרך ואמר לי רבי פרנסני אמרתי לו המתן עד שאפרוק מן החמור לא הספקתי לפרוק מן החמור עד שיצאה נשמתו הלכתי ונפלתי על פניו ואמרתי עיני שלא חסו על עיניך יסומו ידי שלא חסו על ידיך יתגדמו רגלי שלא חסו על רגליך יתקטעו ולא נתקברה דעתי עד שאמרתי כל גופי יהא מלא שחין אמרו לו איך לנו שראינוך בכך אמר להם איך לי אם לא ראיתוני בכך, ועיין כעין זה בגמ' כתובות ס"ז ע"ב מעשה בר' נחמיה.

ולפ"ז המעלים עינו מן הדקה קשה מן הגזל דגזל הגם שהוא כאילו גזל את נפשו אבל בידו להשיבה את הגזילה וגם כי הקב"ה ישלם לו את הגזילה אם לא ישוב לו, אבל המעלים עין מן הדקה יגרום כמה פעמים למיתה ממש וכנ"ל.

או יאמר כי דרשו ז"ל נתון תתן לו כי בגלל הדבר הזה יצרך וגו' כלומר השי"ת נותן לך מה ששייך לו וא"כ הרי הוא שלו. ועד"ז פי' אם כסף תלוה את עמי את העני עמך, כלומר אם כסף תלוה מדע כי את העני עמך מה ששייך לעני הוא שעמך ולכן תלוה לו, ואם אתה מעלים עין אתה מעלים מליתן לו את שלו, והנה אמרו ז"ל ספק עבירה קשה מודאי שזו חטאת בת דנקא וזו אשם בשתי סלעים, והגזל ממון מחזירו יודע שגזלו ולכסוף יתחרט ויחזיר לו שהרי יודע הוא שגזלו או שחזירו יציאו לדין ויוציא את ממונו, אבל המעלים עין מן העני הרי הוא גזל את העני שבגללו נתן לו ה' והוא אינו נותן לו וגם לא יחזיר לו לעולם, נמצא גזל ומעכב ממון שאינו שלו והרי הוא גרוע מן הגזל.

האביון וגו' וקרא. נראה דעני לא יקרא על ישראל שיענש על ידו. כי עני הוא שבא לו העניות ממזל שנולד בו. אבל אביון הוא שבא לו העניות ע"י מעשיו הרעים וחטאו שנענש. והוא עלול לקרא עליך אל ה'. שה' מסר את שלו בידך.

לעשות הטוב. כלומר לא די שישב ולא יעשה עבירה אלא יעשה הטוב. ונאמר סור מרע ועשה טוב.

האביון ולא תתן לו וקרא עליך אל ה' והי' כך חטא. הנה שקרא הצר עין בליעל, והוא השם הרע בשמות הרשעים. וכן הוא אומר (שמואל א' כ"ה כ"ה) אל איש הבליעל הזה על נבל כי כשמו כן הוא, ופירשו רז"ל במדרש תהלים כי נקרא בליעל מפני שהי' צר עין. שאמר לעבדי דוד ולקחתי את לחמי ואת טבחי. ואמרו רז"ל (כתובות ס"ח ע"א) כל המעלים עיניו מן הצדקה כאילו עובד כוכבים.

(נט) ומיסודי יראת ה' לעשות הטוב כמו שנאמר (תהלים ל"ד) יראת ה' אלמדכם מי האיש החפץ חיים

רמ"ש ואמרו ז"ל כל המעלים עיניו מן הדקה כאילו עובד עו"כ, פי' המהרש"א ב"ח א' ב"צ דף ט' שהנחת דקה הקב"ה משלם לו שנאמר מלוה ה' חונן דל וגו' והמעלים מליתן יש לו לב בליעל לאמר שאין מי שישלם לו והרי הוא ככופר בזה ומודה בצללהי זהב וכסף ובתורה כתוב אלהי מסכה לא תעשה לך.

(נט) רמ"ש ומיסודי יראת ה'. ומה שאמרו ז"ל ישב ולא עבר עבירה נותנין לו שכר כעושה מצוה (קידושין לט:), בגמ' פריך שם חנן כל העושה מצוה אחת מטיבין לו, עשה אין לא עשה לא ורמינהו ישב ולא עבר עבירה נותנים לו שכר כעושה מצוה, ומשני אמר התם כגון שצא דבר עבירה לידו וניצול הימנה אבל היושב בטל אפילו לא עבר עבירה עבירה הוא בידו וכישן דמי, ועיין רש"י התם שצא עבירה ההוא ישב ולא עבר עבירה דקאמר נוטל עליה שכר בעבירה שצא לידו וכפה יצרו ולא עבר אין מצוה יתירה מזו. והנה במשנה שם כל העושה מצוה אחת מטיבין לו ומאריכין לו ימיו ונותן את הארץ, ופי' כל העושה מצוה אחת יתירה על זכויותיו שאם היתה שקולה מכרעת ע"ש. ובקהלת, סוף דבר הכל נשמע את האלקים ירא ואת מצותיו שמור, הרי שמירת המצות הוא יראת שמים, ובתפילת והודאת מודה אני לפניך ראשית חכמה יראת ה' שכל טוב לכל עושיהם תהלתו עומדת לעד. ולכן אמר דהמע"ה, לכו בנים שמעו לי יראת אלמדכם, ושמעתי מאמרו"ר הי"ד דהיל"ל באו בנים שמעו לי, אמנם הכוונה דיראת ה' האמתית הוא כשמהלכין בדרך ויש לפניו שני דרכים וזורר לו דרך ישרה

וגו' סור מרע ועשה טוב. ואמר שלמה המלך ע"ה (משלי כ"ב) טוב עין יבורך כי נתן מלחמו לדל. ונאמר (שם י"ג י"ג) וירא מצוה הוא ישולם.

(ס) רבים יודעים חיוב מצות הצדקה ושכר פעולתו. ולא ידעו פרשת גדולת גמילות חסדים. ואמת הדבר יציב ונכון כי יש אדם תחזיק ידו בגמילות חסדים.

סור מרע ועשה טוב. כוונתו שכשתן לא יהי בצר עין. ועליו אמר שלמה אל תלחם לחם רע עין. אלא שיהי בעין טובה ויתן לעני בכל לבו. וכד כתיב מחלביהן שהנחתן לעני כאילו הקריב קרבן להקב"ה וגדולה מזה (סוכה מ"ט). וזה טוב עין הוא יבורך

וסר מדרכ הרע וזה סור מרע ועשה טוב, ולכן לנו בניי שמעו לי יראת ה' אלמדכם, זה הוא יראת ה'. ובשע"ת לרבינו ש"ג אות י"ז ז"ל וקיום מצות עשה נקרא יראת שמים כמו הזהירות במצות ל"ת, שנאמר מפני שיצא תקום והדרת פני זקן ויראת מאלקין אני ה', ונאמר יראת ה' אלמדכם ונאמר אחריו סור מרע, למדנו מזה כי מי שאינו עוסק בעשיית הטוב ובקשת שלום הפר יראת שמים והוא מן הרשעים כי ירא אלקים. וחייב אדם לירא את ה' והוא מ"ע דכתיב ועתה ישראל מה ה' אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה' אלקיך, ובזה יראה ה' ברואיו כמו שנאמר רוצה ה' את יראיו, ותקנת חכמים וגדריהם הם יסוד לדרכ היראה, ובאברהם עתה ידעתי כי ירא אלקים אתה ולא חשכת וגו', ולא די בשלילות סור מרע אלא ועשה טוב בפועל.

(ס) ומ"ש רבים יודעים חיוב מצות צדקה וכו' ולא ידעו וכו' סוכה מ"ט ע"ז א"ר אלעזר גדול העושה צדקה יותר מכל הקרצנות שנא' עשה צדקה ומשפט נבחר לה' מוצח (משלי כ"א) וא"ר אלעזר גדולה גמילות חסדים יותר מן הצדקה שנאמר זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד (יהושע י) אם אדם זורע ספק אוכל ספק אינו אוכל אדם קוצר ודאי אוכל, ת"ר בשלשה דברים גדולה גמילות חסדים יותר מן הצדקה, צדקה בממונו גמ"ח צין בגופו צין בממונו, צדקה לעניים גמ"ח צין לעניים צין לעשירים, צדקה לחיים גמ"ח צין לחיים צין למתים. ורבינו ז"ל ביאר דגמילות חסדים גם אם דל הוא יכול לקיים כאחד הנדיבים הגדולים משא"כ צדקה שא"א רק למי שיש לו מעות. וז"ש רבינו ואמת הדבר ויציב ונכון כי יש אדם תחזיק ידו בגמילות חסדים, ואם דל הוא ואין ידו משגת שאין לו ממון ישים ידו בזכויות אחרות ובנהרות הצדק ימינו בלא כסף ובלא מחיר אלא ברוח שפתיו ילכש צדקה כשריון, כלומר שידבר עם העני ברוח פיו והוא גמילות חסדים שגופו הוא ולא בממונו.

גמילות חסדים. נראה דמצות צדקה מוגבלת היא. דלאו כל אדם יכול לקיימה בשלימות. והעני אין לו פת לחם לאכול ובמה יזכה את ארחו. אבל מצות גמ"ח שהוא כגופו כל אחד יכול לקיים. ואם דל הוא ואין ידו משגת לחת צדקה. ברוח שפתיו ובעמל גופו ילכש צדקה כשריון ובאמרי פיו יהי רב פעלים. וכמאמר החכם הנותן פרוטה לעני מתברך בשש והמפייסו מתברך ב"א.

ואם דל הוא ואין ידו משגת (ו) ישים בכל הזכויות ידו ובנהרות הצדק ימינו בלא כסף ובלא מחיר. וברוח שפתיו ילכש צדקה כשריון. ובאמרי פיו יהי רב פעלים. ויגדיל ויאדיר מעשיו גדולים מן האדיר שבנדיבים ומן המפזרים ונותנים צדקה.

וזה מעשה גמילות חסדים

(סא) ידבר על לב העני. ויהי דבריו נחת רוח לאביון. וינחמהו ממעשיו ומעצבון ידיו. ויכבדהו

ואמר ילכש צדקה כשריון לפמ"ש צ"ב ט' צ' מאי דכתיב וילכש צדקה כשריון (ישעי' נט) לומר לך מה שריון זה כל קליפה וקליפה מאטרפת לשריון גדול כך צדקה כל פרוטה ופרוטה מאטרפת לחשבון גדול, והעני ברוח שפתיו מכל דבור ודבור שמהנהו להעני או להעשיר יטרף לחשבון גדול. ומסיים ובאמרי פיו יהי רב פעלים, דע"י דבורו הרי הוא כאילו עשה פעולות רבות, ויגדיל ויאדיר מעשיו גדולים מן האדיר שבנדיבים שהרי אם ירצה לטובת העני באמרי פיו יהי שכרו מרובה מן הגבירים שנותנים ואין מהנין את העניים בדבור, ובגמ' אמרו הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות והמפייסו מתברך ב"א, והרי יש לו מעשים גדולים מן האדיר שבנדיבים י"א ברכות, ומן המפזרים ונותנים צדקה. וי"ל עוד דעני הנותן נדבת לבו ואומר לעני המפייסו לו הי' לי אלק אלפים דגרי זה הייתי נותן וכיון דדעתו לטובה הקב"ה מצרפה למעשה כאילו באמת נתן לו כל מעותיו, אבל העשיר אינו נותן לו כפי מחשבתו של זה. ולכן ובאמרי פיו יהי רב פעלים, שהרי בידו לפייסו לאלפים ולהגדיל מעשיו גדולים מן הגבירים הנדיבים ומן הפזורים הנותנים צדקה שהוא שהנדיב והפזרן אינו נותן אלא עד חומש כמ"ש חז"ל אבל באמרי פיו הוא מפזר כל הון שאין לו והרי הוא כאילו נתן לצדקה את הכל.

(סא) ומ"ש ידבר על לב העני וכו' ויתנכר ממעשיו כי עגמת נפש הוא לו ולכאורה מה ענין התנכרות ממעשיו שייך כאן, וי"ל לפמ"ש בס' נחלת בנימין

וינשאהו, ויתנכר ממעשיו כי אגמת נפש לאביון.
ואמרו רז"ל (כ"ב ט' ע"ב) הנותן פרוטה לעני מתברך
בשש ברכות והמפייסו בדברים מתברך בי"א.
שנאמר (ישעי' נ"ח) ותפק לרעב נפשך, והיא ענין
פיוס דברים והראות לו רצון טוב בלב שלם ובנפש
חפצה. הלוא תראה מה שכתוב בפרשה באר היטב
כי שכרו הרבה מאד מן העושה צדקות, וברכות
רבות ונכבדות ממנו.

(סב) והשנית — ילוה לעני וטוב לו להרחיב לו,
שנאמר (תהלים קי"ב) טוב איש חונן ומלוה וגו'.

ידבר על לב העני וכו' וינחמהו וכו' כי אגמת נפש לאביון. הנה העני שנענש והוא מחזיר על הפתחים או שהוא מיצר בדחקו ורואה העשיר בעשרו לא יחסר לו כל. הרי הוא מתרעם על רוע מזלו וירא ח"ו להרהר אחר מדותיו, ולכך צריך להראות לו נדיבות לב ולפייסו שגם זה לטובתו. ויש עושר שמור לבעליו לרעתו ח"ו וכו"ב, ובזה שכרו הרבה מאד יותר מן העושה צדקה.

יתן לו עצה טובה והגונה. שהוא בכלל הצדקה וגדולה ממנו. וזהו בכלל זרעו צדקה שהצדקה עושה פירות. שעי" שנותן לו עצה טובה לרווחתו והוא יצליח נמצא הצדקה עשתה פירות: ושכרו כפול. שיטול שכר על פרי העצה שהעצה עשתה פרי, ושכר על הנחת רוח.

ואמרו רז"ל (שבת ס"ג ע"א) גדול המלוה לעני יותר מן העושה צדקה.

(סג) והשלישית — יתן לו עצה טובה והגונה לרווחתו ולהצלחתו, ויטול שכר על פרי העצה ושכר על הנחת רוח שיעשה לו, כי האדם שמח בהכירו אהבת חבריו הנאמן לו בהשגיתו על מעשיו מחמת רצונו הטוב, שנאמר (משלי כ"ז ט') שמן וקטורת ישמח לב ומתק רעהו מעצת נפש

תלוה את עמי את העני עמך, ודרשו רז"ל (ב"מ ע"א) עמי ונכרי עמי קודם, עני ועשיר עני קודם, ענייך ועניי עירך ענייך קודמין, וזה משמעו אם כסף תלוה את עמי תלוהו ולא לעו"כ ואיזה מעמי את העני ולא תהי' לו כנושה אם תראה שאינו יכול לשלם תרויח לו הזמן שנית ואם תראה שכלל אופן א"א לו לשלם אז תחונן עליו ותמחול לו, וזה איש חונן ומלוה שצשעה שמלוה הוא חונן, ועיין ספרי פ' ראה ורמב"ם פ"ה מהל' מלוה ה"א. וע"ד שפי' לזה רשע ולא ישלם ולדיק חונן ונותן, כלומר דהרשע צשעת הלואה כבר מתחנן שלא ישלם והלדיק יודע ואפ"ה חונן ונותן. ומ"ס ואמרו רז"ל גדול המלוה לעני וכו' עיין שבת ס"ג ע"א, וכתיב מלוה ה' חונן דל, שהרי מיד חושב שלא יחזיר לו ואפ"ה מלוה הוא לו ע"ד שישלם לו ה' שכרו ומשכרמו כפולה.

(סג) והשלישית יתן לו עצה טובה והגונה וכו' נראה דפעמים שהלואה מעות לא יתן לו עצה טובה כדי שיוכל לגבות אפדנו בשביל חובו וכיוצא בו ואדרבה לכתחילה ילוה לו כסף כדי שיוכל ליקח ממנו את ביתו או שדהו, ולכן אמר יתן לו עצה טובה לרווחתו ולהצלחתו ויטול שכר על פרי העצה, נראה הכוונה דלאחר שילית זה ויחזיר לו הכסף מ"מ אכתי נדקתו עומדת לעד הגם שהחזיר את שלו, שכיון שעצמו עשתה פרי ופרי דפרי עד סוף כל הדורות א"כ כל מה שהלית זה היטה בשביל עצמו ויטול זה שכר בשביל זה. וז"ש ויטול שכר על פרי העצה, מלבד שיטול עוד שכר מהנחת רוח שעשה לו כי האדם שמח כשרואה חבירו אוהבו ונאמן לו, ובהשגיתו על מעשיו מחמת רצונו הטוב כלומר שהרי אין לו כלום ממה שזה ירויח וילית רק מאמת רצונו הטוב.

עה"מ דמ"ס במנחת עוף של עני שאמרה תורה להקטיר את הנוצות ואמרו רז"ל כיון דנפש הוא מקריב יהא קרבנו מהודר ומקבל אפילו נוצתו, ומ"ס במנחת חוטא עני (פ' ויקרא) אמרה תורה לא ישים עליה שמן, (מנחות כ"ו) אר"ס שלא יהא קרבנו מהודר ומ"ס בדיני מליקה, ותי' דתרי מיני עניות הן ושתי סבות להן, יש עני כר"ס בן דוסא שדי לו בקצ חרובין והוא נולד במזל עניות והקב"ה רוצה להנחילו מרוב טוב הצפון ללדיקים, ועני כזה אינו דלי דלות דעניות מעבירו על דעת קונו אלא הוא כקרבן העוף. אבל יש עני מטעם שחטא ונענש בעניות הוא נענש בדלי דלות דסלק בוגדים ישדם, ולכן הקב"ה מיסרו בדלי דלות ולא יהא קרבנו מהודר. והנה אמרו נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי לדיק נעוצ וזרעו מצקש לחם, והוא הגם שהוא עני אינו חוזר על הפתחים. אבל עני החוזר על הפתחים ודאי ממין השני הוא, ומפורש אמרו רז"ל (שלהי קידושין) מעולם לא ראיתי נצי סבל ושועל חנוני והם מתפרנסין שלא בצער אלא שהרעותי את מעשי וקפחתי את פרנסתי והי' ציד הנותן להוכיחו שהוא ודאי חטא, ולכן קפח פרנסתו עד שהולך לבקש לחם, והי' יכול לומר הנותן נדקה הרי אדרבה איכא מצות הוכח תוכיח את עמיתך שמעשיו גרמו לו שהרעותי את מעשי. ולזה אמר ויתנכר ממעשיו, שלא יזכיר לו מעשיו שחטא כי עגמת נפש הוא לו ודי לו בעגשו שמצקש לחם, אלא אדרבה צריך לפייסו ומנהו לו צאהצה וצפיוס כדי שתקבל ברכה מהשי"ת שחתן לו בלב שלם ובנפש חפצה.

(סב) והשנית ילוה לעני וטוב לו להרחיב לו וכו' נראה דקיי"ל אם כסף